

4

Mintegy 150 év a sárospataki iskoladráma történetében.

Funkcióváltás vagy csupán hangsúlyeltolódás történt az iskolai színjátszásban 1650–1790 között?

VARGA-NOVÁKOVITS ZSUZSANNA

„...a színjátékokat virágoztassátok...”

Comenius

Régen foglalkoztat a gondolat, hogy végigkísérjem az iskoladráma útját a comeniusi teremtő gondolattól a 18 század végéig, amikor kilépve az iskola falai közül beépül a színház világába. Ez alatt a másfélszáz év alatt történt-e változás a dráma természetében, és az előadás körülményeiben? Változott-e az oktatásban betöltött helye és szerepe?

Az előadások funkciójának vizsgálata az alábbi kérdéseket veti fel: Kik? Mit? Milyen céllal? Mikor? Hol? Hogyan, milyen körülmények között adtak elő? A szóban forgó időszak darabjainak a fenti szempontok alapján történő összehasonlító elemzése reményeim szerint választ ad az alapkérdésekre.

Ha igen tág nézőpontból közelítünk a témához, az juthat eszünkbe, hogy a játék kezdetektől az ember egyfajta önkifejezési formája, hogy természeténél fogva szeret játszani, hogy mindig megtalálta önmaga és mások szórakoztatásának eme formáját, azaz a homo ludens elválaszthatatlan létünkől, amely létformára jelentősen épít a barokk színházművészete. Ez a gondolat szabja meg a vizsgálódás kiindulópontját, azt nevezetesen, milyen körülmények között és hogyan találkozik a játék és az oktatás, s e találkozás gyümölcse, az iskoladráma milyen utat jár be a szóban forgó időszakban.

1. 1650–1654.

Az iskolai színjátszás gyakorlatáról adataink először Comenius idejéből vannak. 1650-ben J. A. Comenius a nagyságos fejedelemasszony, Lorántffy Zsuzsanna meghívására Sáros-

patakra érkezett, és hamarosan hozzáfogott az iskolai élet tartalmi és szerkezeti/szervezeti megreformálásához. Felépítette pánszofista szemléletű, modern tantervét, amelyben nagy szerep jutott az iskolai színjátékoknak, amelyeket inkább pedagógiai mint irodalmi alkotásnak tekintett, hiszen mélyen elítélte az ókori színjátékokat és a bibliai témájú darabokat is, melyeknek szerinte „a célja nem más, mint futólagos gyönyörködtetés, a hasznosabb dolgokra fordítandó idő elvesztegetése.”¹

2. A SZÍNJÁTÉKKAL VALÓ NEVELÉS ELVE

A színjátékkal való nevelés gondolatát, a színi előadások oktatásban betöltött helyét és szerepét a **Scholae pansophicae delineatio** (1651)² című művében fejti ki először részletesen. Ebben az írásban körvonalazza egy olyan iskola alapjait, amely tantárgyi rendszerével és módszertani alapelveivel kialakítja a tanulóknak azt a pánszofista életbölcsséget, amely képes a teológia és a tudományok harmóniájának megteremtésére.

A pánszofista iskola vázlatában találunk először utalást a pedagógiai szakirodalomban a színjátékos nevelésre, mégpedig a mű 88.§-ban, a *foglalkozási rendről szóló fejezetben*.

A foglalkozási rendre nézve első-, másod- és harmadrendű foglalkozásokat nevez meg. A harmadrendű foglalkozások tartalmazzák az iskolai színjátékokat, amelyek célját és feladatát az alábbiak szerint határozza meg: „A harmadrendű foglalkozások nem annyira a lélek belső műveltségét, mint inkább a test külső mozgékonyosságát s ez által az elme frissességét mozdítják elő: ide tartoznak kivált a játékok és a színi előadások.”³

Az alábbiakban foglalja össze azokat az érveket, amelyek a tanulók színi nevelése mellett szólnak:

1. Az emberi elmét élesítik, az emlékezetet erősítik.
2. A növendékeket szorgalomra serkentik.
3. Sarkantyúzzák a tanítók szorgalmát is.
4. A szülőket gyönyörködtetik.
5. A kiváló tehetségeket napfényre hozzák.
6. Az ifjúságot hozzászoktatják a dolgok tulajdonságainak megfigyeléséhez, a hevenyészett válaszadáshoz, az ügyes taglejtéshez és arcjátékhoz, testmozgáshoz és hangszínezéshez, azaz minden szerep illendő eljátszásához.

A mű második részében, Az egyes osztályok leírásában meghatározza az előadandó darabok tárgyát osztályokra lebontva az alábbi rendszerben:⁴

1. **Vestibuláris osztály:** Színi előadásul a közvizsga szolgál, ahol a tanulók kérdéseket tesznek fel egymásnak.
2. **Januális osztály:** A **Janua** (latin nyelvkönyv a 2. évfolyam számára) szövegét adják elő kérdés-felelet formájában.
3. **Atriális osztály:** Színi előadás vígjáték formájában: **Schola ludus**.
4. **Bölcészeti osztály:** Színjáték: Diogenes a színpadon.
5. **Logikai osztály:** Színjáték: a grammatika, logika és a metafizika versengése.
6. **Politikai osztály:** Színjáték: Salamon vagy tragédia a világ hiúságáról.
7. **Teológia osztály:** Színjátékok: Ábrahámról, Dávidról stb.

¹ Gulyás József, *A sárospataki kollégium rövid története*. A Sárospataki Főiskola Nyomdája, 1931. pp. 102–103.

² Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár II.* p. 773.

³ Comenius, Amos, Janos, *Schola ludus* (ford.: Szombathy János). In: Opera Omnia III. Amsterdam, 1656

⁴ Bakos József, *Comenius tankönyvei: III-IV. Az Átrium és a Schola ludus*. Különlenyomat a főiskola évkönyvének III. kötetéből. Eger, 1965

A felvázolt tananyag tematikája nem véletlenszerű válogatás eredménye, hanem Comenius azon álláspontját támasztja alá, miszerint a művészetnek, a nyelvnek és a vallásnak össze kell kapcsolódnia a tanulók oktatásában, ezáltal egyszerre fejlesztendő az érzékek, az ész és a hit.

Különösen nagy gondot fordít a latin nyelv tökéletes elsajátíttatására, amelynek legmegfelelőbb eszközét szintén a színi előadásokban látja.

A tananyagot a fokozatosság elve szerint építi fel, amelynek megfelelően az alsóbb osztályokban a színjáték nem egyéb, mint a tankönyvi ismeretek párbeszéd formájában történő előadása.

A felsőbb évfolyamok ezzel szemben a görög mitológia, illetve a Biblia példaként szolgáló történeteit játsszák el a színpadon.

A komplex személyiségfejlesztés kritériumait tekintve modernebb elgondolást egyetlen 21. századi oktatási-nevelési módszertankönyvben sem találunk.

A törvénykönyv IX. fejezetében meghatározza a színi előadások rendjét, amely szerint minden osztálynak négy darabot kell előadnia évente. Az előadások tárgya pedig az a tananyag legyen, amelyet az év folyamán a tanulók elsajátítottak.

Rendelkezik arról is, hogy a negyedévi előadásoknak egy hét alatt kell megvalósulniuk, s kijelöli az év végi vizsgaelőadásokat is, amelyek mindig a „legünnepelesebb” darabok.

A VIII. fejezetben, az ún. *vizsgálatokról* szóló törvények között újabb utalást találunk a színjátékkal való nevelésre: „... a negyedévi vizsgálatok valamely előjáró vagy rektor előtt mennek végbe, s céljuk kipuhatolni, mely tanuló érdemesebb a színi szereplésre.”⁵

Arról nem tudunk semmit, hogy az egyes darabokat kik írták, és kik tanították be, csak feltételezhető, hogy az osztály praeparatora, esetleg egy tehetséges idősebb diák, s e kettő esetenként ugyanaz a személy is lehetett.

Az azonban bizonyos, hogy maga Comenius is alkotott „színpadi műveket”, ezen színjátékait a **Schola ludus** seu *Encyclopedia viva* (1654) című munkájában gyűjtötte össze, ami Sárospatakról való távozása (1654) után ugyanitt nyomtatásban is megjelent (1656).

A neves pedagógus volt az első, aki színre vitte a januális osztály számára írt *Janua* című tankönyvét. A darab tárgya a latin tankönyv dialogizált változata, melyben az illusztrációt a szereplő diákok jelentik.⁶ Témája a világ dolgainak megnevezése és magyarázata. A mű a reálismeretek gazdag kincsesbányája, amely ismereteket a tanulók az általa igen fontosnak tartott módszerrel sajátíthatják el: szemléltetéssel és öntevékenységen keresztül. Szerkezetét tekintve történelmi keretjátékba foglalt, a világról szóló aktuális ismeretek párbeszéd formájában történő előadása nyolc játékban, amelyek felvonásokra és jelenetekre tagolódnak. 52 gyermek szerepelt a színpadon, mivel Comenius elve az volt, hogy egy-két mondat erejéig minden diák „főszereplő” legyen, amivel a jó tanulókat jutalmazza, a rosszabbakat biztatja – s mivel minden diák kap bemutatkozási lehetőséget, így mindegyiket megajándékozza a szereplés élményével.

A mű előszavában, amelyet a pataki iskola előjáróihoz intézett, 18 szabályban utasítást ad a játék helyére, idejére, a szerepek elosztására, a főpróbára, a nézők és a játékosok magatartására, a kellékek beszerzésére, s a játékosok megjutalmazására nézve, valamint arról is rendelkezik, hogy a növendékek nyilvános vizsgán adjanak számot megszerzett ismereteikről, mert az erre való felkészülés közepette tökéletesedik latintudásuk.

De nemcsak az oktatás hatékonyabbá tételében látja Comenius a színjátékok hasznát.

Komoly nevelési erőt tulajdonít az effajta tevékenységnek. A színjátszás személyiség-nevelő hatását legpregnansabban búcsúbeszédében összegzi: „S ha olyan gyakorlatokat végeztetünk velük, amelyek által a nyilvános színpadon a szorgalmukat bemutatják, s a játékban azt cselekszik, amit egykor komolyan cselekedni fognak, illendő arccal és taglejtéssel s a dolgokhoz

⁵ Rácz Lajos, *Comenius Sárospatakon*. Budapest, 1931. p. 188.

⁶ Nagy Júlia, *XVI I-XVII. századi református iskoladrámáink szerepe a nevelésben és az oktatásban*. Magyar Pedagógia, 1999/4. pp. 375-376.

mért beszéddel, alkalmat adunk nekik, hogy ily módon majdani nyilvános föllépésük alkalmára tisztességes magatartásra tegyenek szert.”⁷

Egy harmadik érv is szól a diákszínjátszás művelése mellett: a protestáns iskolák népszerűsítése. Az a meggyőződése, hogy a színi előadások gyakorlása hatására nemhogy a jezsuitákhoz küldik fiaikat a szülők, hanem némelyek azok táborából is a reformátusokhoz szegődnek. „Kezdetül fogva javasoltam, hogy adassanak elő iskolai színjátékok, bizonyos próbaként a szellem restségének lerázására, élénkségének fölkeltésére, de nem lett semmi eredménye! Azt válaszolták, hogy azokat a haszontalan iskolai komédiákat a jezsuiták adják elő, és hogy engem komoly dolgokra hívtak.

Feleltem: Ezek a haszontalanságok is komoly dolgokra vezetnek. A jezsuiták ezáltal korszerű nevelésben részesítik az ifjúságot, előrelátók a dolgokban; mi az új világosságot nem is sejtő fiakat nevelünk az életnek.”

Bár a színpadra való alkalmazás célja nem elsősorban a szórakoztatás volt, hanem a tanítás és a nevelés, az előadás igen nagy sikert aratott mind a tanárok, mind a diákok körében.

Comenius maga így emlékezik vissza: „Íme reményemen felül micsoda csodálatos változása következett be az elméknek! A mi színészeink olyan jól játszottak, hogy egész elragadtatással szemlélték őket.”⁸

A tanárok színjátékkal szemben támasztott korábbi ellenszenve egyszeriben elpárolgott, és kitörő örömmel fogadták mind az előadást, mind annak a nézők körében aratott sikerét.

Az első előadásnak hamar híre ment a szülők körében, akik egyre nagyobb számmal érkeztek, hogy gyerekeiket szerepelni lássák. A darab szívélyes fogadtatását mi sem jelzi jobban, mint hogy az utolsó előtti játék már a környékbeli nemes urak becses személye előtt zajlott.

Ivan Kvacসাla, az egyik legnagyobb Comenius-kutató szerint a pataki színelőadások nagy sikere nem elsősorban a tanító jellegű párbeszédekben rejlik, inkább abban, hogy „a színpadon a tárgyak folytonos váltakoztatása folytán lebilincselő élet uralkodik.”⁹

A játék keltette természetes öröm és a hallgatók érdeklődése, amely a diákok előadásait kísérte, egyaránt hozzájárult a sikerhez. A bemutató után Verécsi Mihály, az iskola egyik tanára így szólt Comeniushoz:

„Bevalljuk Comenius, hogy mi eddig nem értettük, hogy mit tartalmaz a misztériumokat illetőleg a te Januád, és hogy milyen hasznára van az az ifjúságnak. Erről most szemünkkel győződünk meg! Fölkérünk téged Comenius, ne távozz el tőlünk, addig, míg ilyen nagy gyönyörűségre az egész Januádat színre nem alkalmazod. Mi igérjük, hogy ezeket a gyakorlatokat iskolánkban neved örök emlékezetére fenn fogjuk tartani.”¹⁰

Ezen ígéret, amely a színi nevelés folytatására irányult, bizony, nem tartatott be.

Színjátészó kezdeményezése mégis úttörő jelentőségű volt, mert az iskoladrámák előadásának eszméjét elhintette, és néhány évtized alatt az iskolai színjátszás a református iskolákban általánosan elterjedt szokássá vált.

Nem tudjuk, mi történt Patakon Comenius távozása után. Legközelebbi adat csak arról számol be – jezsuiták írnak róla –, hogy 1660-ban Patakon a kálvinisták díszes komédiát tartottak.

Comenius távozása után (1654) évtizedekig nem kerül sor a pataki kollégiumban színjáték előadására, a szemlélet magjait azonban elvetette.

„Azon a címen pedig, legalább az én ítéletem szerint, kiváló érdemeket szerzett, hogy színjátékos módszert hozott be, azaz hogy a reális tudományok, mint a nyelveket illetők is, színjátéki szerepekbe foglaltatának, az iskolában mulattató gyakorlatok formájában nyilvánosan előadatának és játszva taníttatának meg.”¹¹

⁷ Comenius búcsúbeszéde, In: Művelődésünk múltjából, Sárospatak, 1999 (Bibliotheca Comeniana, 8), pp. 27–38.

⁸ Comenius, *Continuatio admonitionis*. In: Comenius Sárospatakon, p. 209.

⁹ Johann Kvacসাla, J. A. Comenius és a Rákóczyak. *Budapesti Szemle*, 1889. okt.

¹⁰ Rácz Lajos, *Comenius Sárospatakon*. Budapest, MTA, 1931. p. 209.

¹¹ Rácz Lajos, *Comenius Sárospatakon*. Budapest, MTA, 1931. p. 200.

3. 1773–1792. A PROTESTÁNS ISKOLADRÁMA FÉNYKORA

A 18. századi iskolai színjátszás más eszmerendszerben, ennek megfelelően más céllal éledt újjá. Míg a 17. században az oktatás segítésének és az új hit terjesztésének eszközeként született meg, addig ebben a században, amikor jobbra leveti didaktikus jellegét, inkább a szórakoztatás lesz fő feladata, s a pallérozott magyar nyelv közvetítése. A diákszínjátszás az ellenreformációnak is köszönheti újjászületését, hiszen a jezsuiták hittérítő jelleggel is látványos színi előadásokat tartottak, amelyek igen nagy közönséget vonzottak, köztük számos más felekezetű nézőt is. A viszontválasz csak az lehetett, ha a kálvinisták is előadásokat szerveztek.

Természetesen pedagógiai okok is közrejátszottak az iskoladráma megújulásában: A kálvinista iskolákban szokásban voltak a nyilvános examenek, declamatiók és certamenek, amelyek cselekménytelenségükkel nem kötötték le a szülőket. Szükség volt tehát olyan szereplési lehetőségre, amely a nézők számára szórakozás, a diákok intellektusát és személyiségét pedig építi, gazdagítja. A kálvinista színjáték hagyománya a népiskolákból indul ki, 1760 körül jelenik meg a középszintű oktatásban, majd a 70-es években a kollégiumokban is elterjed.

A fejlett iskola a kései magyar barokk századában elképzelhetetlen színjátszó alkalmak nélkül, hiszen ez a közép- és felsőfokú oktatás szerves része volt. A XVII–XVIII. századi iskolai tanulmányokat végző fiatalnak meg kellett tanulnia a nyilvános szereplést, tudnia kellett beszédet rögtönözni, el kellett sajátítania a nézőközönség előtti mozgást, gesztikulációt, a legmagasabb osztályok diákjainak pedig egy-egy fiktív vitakérdésben állást kellett foglalniuk, s álláspontjukat meg is kellett védeniük, illetve arról a hallgatóságot meg kellett győzniük.

Ezért vitték a kor pedagógusai már a parvista gyermeket a színpadra szerepelni, vagy ezért bízták rá igen fiatalon a diákokra a fiktív vita vagy deklamáció szerep-, illetve feladatkörét.

Ezen kívül fontos szempont volt az is, hogy a diákok tudásáról vizsgáló előadásokon tájékoztassák a szülőket. A vizsga jelentősége egy iskola, egy család és egy gyermek életében a mai napig is nagy esemény, mert egyszeri és megismételhetetlen, ennél fogva ünnepszámba megy, hiszen egy korszakot zár le.

4. SZERZŐK ÉS SZÍNDARABOK:

A darabok szerzői az iskola tanárai valamint a poétikai és retorikai osztályok nagyobb diákjai, praeceptorai voltak. Közülük soknak nem maradt fenn a neve, de ismerjük Ákáb István, Lácza Szabó József, Szatmári Paksi Sámuel és Gara József nevét. Ez utóbbiról nincs adatunk.

Az iskolában divattá vált az iskolai élet mindennapjainak bemutatása, illetve a tananyagot feldolgozó drámáké. A XVIII. századi szerzők már sokkal játékosabban alkalmazták az iskolai élet adta témákat, mint Comenius.

A pedagógiai cél a nézők, a szülők meggyőzése arról, hogy a gyerekeket taníttatni kell, hogy diáknak lenni szebb minden mesterségnél. Olyan darabokat kellett írni, amelyek mind a diákok, mind a szülők számára szórakoztatóak voltak. A megoldás: a betűket, szófajokat vagy a mesterségeket ugrasztották össze, hogy megvívjanak elsőségükért. A vita hevében aztán nem mindig a legfinomabb kifejezéseket használták, ami pedig a közönség köreiből nagy derűtséget keltett.

Iskolai tárgyú darabok közül említésre méltó Lácza Szabó József: *Játék a beszéd nyolc részéről* (1791) című darabja, valamint *Iskolajáték a tanuló életpályára való törekvésről* (1790); *Játék a beszéd nyolc részéről* (1791); *Az ABC harcáról* (1792); vagy a *Leendő múzsákat édesgető játék* (1791–1792), amelyek ismeretlen szerzők alkotásai.

A tananyagot feldolgozó színjátékok két csoportra oszthatók: a bibliai témájú darabok, mint *A tékozló fiú* és az antik-mitológiai témájúak. Ez utóbbira példa Ákáb István: *Dido*

királynénak Aeneasszal esett története (1784) vagy Szathmári Paksi Sámuel: *Elvádolt ártatlanság* (1773 körül) és *Pandora* (1793) című darabjai.

Nagy változás történt a darabok szerkezeti felépítésében is, mert legyen bár mitológiai, bibliai vagy az iskolai étellel kapcsolatos a darab témája, mindennemű előadást ún. interludiummal, azaz vidám, humoros közjátékkal tették színesebbé. A közjátékoknak a szereplői a nép között élő típusokat formáztak meg, akik úgy gondolkodtak, és éppen úgy beszéltek, mint a hétköznapi emberek. A szereplők között találunk tudós doktort, katonát, képzelt beteget, felszarvazott férjet, kikapós menyecskéket, kereskedőt és a mindig csetlő-botló, de igen praktikus gondolkodású cigányt. A humor forrása vagy a szereplők stílusából, vaskos kifejezéseiből vagy a köztük kialakult helyzetkomikumból fakadt.

5. SZÍNJÁTSZÓ ALKALMAK

Már Comenius idejében kialakultak az előadások hagyományos időpontjai, amelyek a legnagyobb egyházi ünnepekhez kapcsolódtak, a karácsonyhoz, a húsvéthoz és a pünkösdhez.

De más, egyéb alkalmakra, ünnepélyekre is készültek előadások, így farsang táján és a félévenkénti vizsgák idején (január, július) is mutattak be a diákok színdarabokat.

A félévi és az év végi ünnepélyes vizsgákat 1630-ban I. Rákóczi György uralkodása idején vezették be. Céljuk, mint fentebb már volt róla szó, bemutatni a szülőknél és a főúri pártfogóknál, milyen munka folyik az iskolában, mit és mennyit tanultak egy-egy félév alatt a gyerekek. Az adatok szerint ezek a vizsgaalkalmak szeptemberben, Szent Mihály napkor és januárban, Pál napkor voltak. Később a januári áttevődött Szent György napra, majd Szent Iván napjára, ez utóbbit aratási vizsgáknak is nevezték. Az aratási vizsgák rangját az is mutatja, hogy 1668-ban az előjáróság tagjai mellett maga I. Rákóczi Ferenc is megjelent. A színjátékok szerzői a „rendezői utasításaikban” többször említik a „szokott tavaszi szünnapokat” s az ilyenkor megrendezésre kerülő „mezei multságokat”.¹² „*Vizsga után majálist tartottak. Zászlók alatt vonultak ki az erdőbe. A majális az egész falu ünnepe volt. Rossz idő esetén az iskolában főztek, ettek, táncoltak. Amikor a templomot renoválták, a vizsgát is, az istentiszteletet is a pap csűrében tartották.*”¹³

1. *Vallási ünnepkörökhöz fűződő drámák közül tudunk a húsvéti passiójátékokról és karácsonyi utáni háromkirály-járásról, illetve betlehemes játékokokról, amelyeket házról házra járva adtak elő. Ezt a szokást azonban már a 17. században betiltották, mivel gyakran „rendetlenségre adott okot”.*
2. *Világi tárgyú drámák közül említésre méltóak a történeti drámák, amelyek tényekről, valóságos személyekről, képzelt hősekről, kitalált eseményekről, ókori mitológiai alakokról, az antik irodalomból ismert példákról és történetekről szólnak. Ezek közül fennmaradt a *Dido és Aeneas*, a *Pandora*, az *Embert utáló Timon*, a *Florentina* és a *Phaedra* története.*
3. *Az iskolás darabokat a játészó alkalmak alapján kategorizálhatjuk:*
 - h) Tanulással kapcsolatos drámák, pl. *Leendő múzsákat édesgető játék*, *Neptunus és Bacchus vetélkedése*
 - i) Vizsgákhoz kapcsolódóak, pl. *Játék a beszéd nyolc részéről*, *Az ABC hasznáról*, *Iskolajáték a tanuló életpályára való törekvésről*
 - j) Iskolai jeles napokhoz kapcsolódó darabok:
 - k) Farsang, pl. *Farsangi komédia*
 - l) Gergelyjárás és Balázsjárás (adománygyűjtés)

¹² Varga Imre, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás a kezdetektől 1800-ig*. In: Irodalomtörténeti füzetek. Budapest, Argumentum Kiadó, 1995. p. 156.

¹³ M. Csízy Jolán, *Nagyapám iskolája*. www.gomorország.isk/77.html [2012.04.23.]

- m) Gál-napi iskolai ünnep (kakas-áldozat)
- n) Köszöntések (az iskola főúri pártolóinak név- és születésnapjainak köszöntése)
- o) Lakodalmi játékok
- p) Certamenek és moralitások, pl. *A komédiajáték, A bűnök és az erények civakodása*

6. HOL RENDEZTÉK MEG AZ ELŐADÁSOKAT ÉS KIKNEK SZÓLT?

Színház, illetve színpad híján a legkülönbözőbb helyeken rendezték az előadásokat. Játékhelyül szolgált az osztályterem, az iskola udvara, a piactér, a templom előtti tér vagy egyéb, a szabadban található előadásra alkalmas hely. Mivel a vallási ünnepeken az iskolai színjáték a liturgiához kapcsolódott, a templomban adatott elő.

Az előadás helyére vonatkozólag már Comenius idejéből vannak adataink. A Schola ludus előadásának körülményeiről így emlékezik meg ő maga¹⁴:

„Az első előadás **a kisebb auditoriumban** folyt le”, majd később: „Ennek az első előadásnak híre széles körben elterjedt, és sokan jöttek hozzám azok közül, akik fiaikat az iskolában taníttatták, kérve, hogy a következő előadásról idejében értesítsem őket, hogy jelen lehessenek. Folyvást jöttek-mentek, 18–20 mérföldről is úgy, hogy egyik auditorium sem fogadhatta be a nagy tömeget, hanem **az iskola udvarán, a diófa alatt** kellett az előadást megtartani.”

Végül néhány szót ejteni kell a közönségről is, azokról az érdeklődőkről, akik nélkül az iskoladráma nem válhatott volna színházi produkcióvá.

Sajnos az iskolai játékok közönségéről a források szűkszavúan tájékoztatnak. A nézőkről legfőljebb akkor esik szó, ha magasabb rangú személy is megtisztelte az előadást. Egy ilyen alkalmat említ meg Comenius önéletírásában: „A fejedelemszönyor májusban érkezett meg, vele együtt a fejedelem legátusai (.....), hogy megnézzék az ifjúsági színmű előadását. Ezt maga a fejedelemszönyor is látni óhajtotta, ezért azt akarta, hogy a vár udvarán adassék elő.”¹⁵

Annyi azonban biztosra vehető, hogy a város egyházi és világi vezetői, a magas rangú patrónusok mellett a szülők, az ismerősök és az eseményszámba menő látványosság iránt érdeklődők sokasága volt jelen az előadásokon.

Az 1. táblázat adatai összegezve mutatják azokat az iskoladráma természetében történő mozgásokat, amelyek azt a feltevést támasztják alá, hogy a szűk 150 év alatt nem funkciójában változik meg az iskolai színi előadások koncepciója, pusztán hangsúlyeltolódás történt. A daraboknak főként a témája lesz más, mert megváltozik az előadás célja is. Amíg Comenius idejében az oktatás élményszerűbbé tétele, a tanult ismeretek rögzítése okán jönnek létre az előadások, a későbbiekben a szórakoztatás, a szülők tájékoztatása a tanulók iskolai előmeneteléről, az iskola fontosságának a hirdetése kapott prioritást.

Amíg a 17. században elsősorban az oktatás élményszerűbbé tétele volt a cél, addig 100 évvel később már a szórakoztatás is fontos feladata volt a színi előadásoknak. Ennek a célnak megfelelően nemcsak a darabok témája változott meg, hanem az előadások szerkezete is. Az egyes felvonások, illetve jelenetek közé mulattató, magyar nyelvű közjátékokat iktattak be, amelyek élvezhetőbbé tették az előadást. A közönség szórakoztatására díszleteket és jelmezeket alkalmaztak, alkalmanként zenével választották el az egyes jeleneteket. Ezek a „scenikai” eszközök megerősítették az iskolai előadások színházi jellegét. A 18. században a latin mellett egyre nagyobb számban jelentek meg magyar nyelvű darabok is, amelyek lassan-lassan kezdték levetni didaktikus jellegüket, így az egyre több látványelemet alkalmazó, szórakoztató darabok szélesebb rétegeket és egyre nagyobb számú közönséget vonzottak be a nézőtérre.

¹⁴ Szinyei Gerzson, *A sárospataki főiskola Comenius idejében*. Sárospatak, Sárospataki Lapok, 1894. p. 15–20.

¹⁵ Kilián István, *A XVII - XVIII. századi színjátszás Sárospatakon*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum Évkönyve XII. 1973.

1. táblázat: Az iskoladrámák jellemzőinek összehasonlító összegzése

	17. század	18. század
Cím	Janua, de többségében ismeretlen	13 darab (címet lásd fent)
Téma	az iskolai tananyag	bibliai, mitológiai, iskolai életről szóló darabok
Szerző(k)	Comenius, praeceptorok	praeceptorok, nagyobb diákok (Ákáb, Szatmári Paksi, Lácza, Garas)
Szereplők	egy osztály diákjai	a tehetségesebb diákok, nem feltétlenül egy osztályból
Játék helye	tanterem, auditórium, az iskola udvara, a vár udvara	auditórium, templom előtt, a vár udvara
Játék ideje	félévi és év végi vizsgák	vizsgák, egyházi ünnepek, jeles napok (Gergely-nap, Pál-nap stb.
Játékhoz kapcsolódó egyéb körülmények	díszletet és jelmezeket nem alkalmaztak (a bemutatandó tárgyak képét pusztán)	zene, díszletek, jelmezek, egyéb kellékek színesítették az előadást
Nézők	iskola növendékei, tanárai, szülők, patrónusok	iskola növendékei, tanárai, az iskola patrónusai, szülők, érdeklődő lakosság
Az előadás célja	tananyag tökéletesebb elsajátítása és a tanulók megjutalmazása a szereplés élményével	-a diákok nyilvánosság előtti szerepeltetése -az iskola népszerűsítése -szórakoztatás
Az előadás nyelve	latin	latin és magyar
Az előadás módja	párbeszéd nem volt a szereplők között	életszerű párbeszéd a szereplők között

A református kollégiumban folyó színjátékos nevelés érdeme, hogy a barokk korban a magyar nyelvű színjátszás egyedüli színtere volt, ezáltal nemcsak a magyar nyelv, hanem a kultúra szélesebb körben való terjesztésének a szerepét is betöltötte.

Ezáltal teljesült be küldetése, amíg a comeniusi teremtő gondolattól a 18. század végén kikerülve az iskola falai közül, átadta helyét a hivatásos színjátszásnak.

HIVATKOZOTT IRODALOM

BAKOS JÓZSEF, *Comenius tankönyvei: III–IV. Az Átrium és a Schola ludus*. Különlenyomat a főiskola évkönyvének III. kötetéből. Eger, 1965

COMENIUS, J. A., *Continuatio admonitionis*. (ford. Rácz Lajos) In: Comenius Sárospatakon

COMENIUS, AMOS, JANOS, *Schola ludus* (ford.: Szombathy János). In: Opera Omnia III. Amsterdam, 1656

Comenius búcsúbeszéde. (ford. DEZSŐ LAJOS), In: Művelődésünk múltjából, Sárospatak,

GULYÁS JÓZSEF, *A sárospataki főiskola rövid története.* Sárospatak, Református Főiskola Nyomdája, 1931

KILIÁN ISTVÁN, *A XVII – XVIII. századi színjátszás Sárospatakon.* In: Herman Ottó Múzeum Évkönyve XII. Miskolc, 1973

KVACSALA, JOHANN, J. A. *Comenius.* 1914

M. CSÍZY JOLÁN, *Nagyapám iskolája.* www.gomorország.isk/77.html (Letöltve: 2012. 04. 23.)

NAGY JÚLIA, *Református kollégiumi irodalom és kultúra a XVII–XIX. században.* Press Publica Kiadó, Budapest, 2000

RÁCZ LAJOS, *Comenius Magyarországon.* MTA, Budapest, 1931

SZABÓ KÁROLY, *Régi Magyar Könyvtár II.*

SZINYEI GERZSON, *A sárospataki főiskola Comenius idejében.* In: Sárospataki Lapok, 1894. pp. 15–20.

VARGA IMRE, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás a kezdetektől 1800-ig.* In: Irodalomtörténeti füzetek. Argumentum Kiadó, Budapest, 1995